

Eski Türkçede ve Klasik Moğolcada Bir Ad Durum Çekimi: Yineleme

A Nominal Declension in Old Turkic and Classical Mongolian: Iterative

Asuman Baş

Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü İzmir/Türkiye

e-posta asuman.bas@ikc.edu.tr

orcid 0000-0003-1508-0624

doi 10.54316/dilarastirmalari.1352996

Atıf

Citation

Baş, Asuman (2024).

Eski Türkçede ve Klasik

Moğolcada Bir Ad Durum

Çekimi: Yineleme. *Dil*

Araştırmaları, 34: 227-248.

Başvuru

Submitted

31.08.2023

Revizyon

Revised

13.12.2023

Kabul

Accepted

15.04.2024

Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2024

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

Öz

Eski Türkçede sayu, Klasik Moğolcada büri ve tutum ~ dutum kendilerinden önce gelen sözcüğe bağlandıklarında “yineleme” ilgisi kurup bir ad durum çekimi için kullanılırlar. Ancak Türkçenin ve Moğolcanın tarihî değişkelerine ait literatürde söz konusu birimlerin bu görevine değinilmediği, aynı zamanda her iki dilde ortak olan bu çekimin ad durum kategorisi tasniflerinde ele alınmadığı görülür. Bu çalışmada Eski Türkçede sayu’nun, Klasik Moğolcada büri ve tutum ~ dutum’un yineleme bilgisini işaretleyip bir ad durum çekimi için kullanıldığı üzerinde durulmuş, Türkçe ve Moğolca için yeni bir ad durum çekiminin varlığı gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, sayu, Klasik Moğolca, büri, tutum ~ dutum, yineleme

ABSTRACT

sayu in Old Turkic, büri and tutum ~ dutum in Classical Mongolian mark a nominal declension when attached to the preceding word. This way they express that an action or situation occurs iteratively. However, the function of these units is not mentioned in the literature on the historical variants of Turkic and Mongolian. Furthermore, this declension, common in both languages, is not considered in the nominal classifications. In this study, it has been demonstrated that sayu in Old Turkic, büri and tutum ~ dutum in Classical Mongolian mark similar functions in similar syntactic positions. This reveals the existence of a new nominal declension for both Turkic and Mongolian.

Keywords: Old Turkic, sayu, Classical Mongolian, büri, tutum ~ dutum, iterative

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: In Turkic, postpositions are linguistic units that connect nouns to other words in phrases and sentences with various semantic relationships. For this reason, Turkic postpositions can be used in a sentence to mark nominal declension. They can also take on the task of marking a nominal declension depending on their frequency of use. This situation, which has been observed since the historical periods of Turkic, is also valid for *sayu*, which is considered a postposition in almost all of the Old Turkic literature.

In studies on Old Turkic, *sayu* is generally defined as a postposition expressing uncertainty. However, when *sayu* is diachronically examined, it is observed that it does not mark uncertainty or qualify the preceding word with an expression of uncertainty. *sayu* in Old Turkic, marks a nominal declension when attached to the preceding word. This way, it expresses that an action or situation occurs iteratively. That being said, in Classical Mongolian, *büri* and *tutum ~ dutum*, when attached to the preceding word, marks a nominal declension and express that an action or situation occurs iteratively, just like *sayu*. This issue has been overlooked by previous research.

In this study, it has been demonstrated that *sayu* in Old Turkic, *büri* and *tutum ~ dutum* in Classical Mongolian mark similar functions in similar syntactic positions. It demonstrates the existence of a new nominal declension for both Turkic and Mongolian.

Research Problem: In Old Turkic, the word *sayu* has been analysed as a postposition that resulting from the grammaticalisation of the verb *sa-* “to count” with the gerundium suffix {-u}. However, a comprehensive and holistic study of *sayu* is lacking, especially with regard to its functional and usage-related properties. There is also lack of diachronic explanations of the source of the primary function observed in the use of *sayu* in phrases and sentences. However, these incomplete and imprecise explanations lead to an important aspect of *sayu* being overlooked. This study aims to evaluate this overlooked aspect of *sayu*. This is the research problem and focus. Moreover, certain linguistic units in Classical Mongolian that show parallels with the uses of *sayu* in Old Turkic are also quite striking. The source of these uses in both languages is also among the research problems.

Scope: This article focuses on the uses of the word *sayu* in Old Turkic works and its corresponding forms in Classical Mongolian. The study includes a comprehensive analysis of all uses of *sayu* in Old Turkic texts, along with its equivalents *büri*, and *tutum ~ dutum* in Classical Mongolian. The corpus limitation of the study has been restricted to Old Turkic and Classical Mongolian works. No specific feature was considered in the selection of works. The only criterion was that they should be from Old Turkic and various periods of the Mongolian written language.

There are many examples of the linguistic units in question in works written in Old Turkic and Classical Mongolian; however, the number of example sentences and structures has been limited in order to make the study more understandable and concise.

Methodology: As a foundation for our arguments, this study first presents a review of existing explanations concerning Old Turkic *sayu*; Classical Mongolian *büri*, and *tutum ~ dutum*. Subsequently, examples from the works were selected to support the current claim of the study and to prove the falsity of what has been said before about *sayu*, *büri*, *tutum ~ dutum*. Data was obtained from linguistic corpus and dictionaries. These examples were then analysed and compared semantically and functionally.

Findings: This study shows that the Old Turkic *sayu*, Classical Mongolian *büri*, and *tutum ~ dutum* mark a nominal declension when they are attached to the preceding word. These uses of the words establish a semantic function of marking an action or situation that occurs iteratively. It is also shown that these linguistic units can mark different grammatical categories in different syntactic positions. The most important finding of the article is that it reveals the existence of a common nominal declension category for two languages allegedly belonging to the same language family, such as Turkic and Mongolian.

0. Giriş

Türk dilinde sontakılar, yönetilen-yöneten uyumu temelinde, yöneticisi oldukları sözcüklerden sonra gelerek onlarla bir öbek oluşturup cümlede başka bir ögenin yönetileni hâline gelen ve çeşitli anlam ilgileri kuran bağlı birimlerdir (Johanson 2018: 42, 44). Asıl biçim birimlerinin dilbilgiselleşmesi sonucu oluşan Türkçe sontakılar bu yönüyle, söz öbeklerinde ve cümlelerde adları diğer sözcüklere çeşitli ilişkilerle bağlayan ad durum ekleri ile koşutluklar gösterirler. Bu sebeple cümlede bir ad durumunun belirtilmesi için kullanılıp ilgili ad durumunu işaretleyen biçim birimi ile eş zamanlı olarak kullanıma girebilir ya da kullanımındaki sıklığa göre söz konusu ad durumunu işaretleme görevini üstlenebilirler (Karaağaç 2013: 340-341). Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren tanıklanan bu durum, Eski Türkçe literatürün neredeyse tamamında bir sontakı olarak değerlendirilen *sayu* için de geçerlidir.

Eski Türkçeye ait literatürde “her” anlamını ifade ettiği konusunda hemfikir olunan *sayu*'nun yönetiminde oluşan söz öbeklerinin Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarında *anlamsal açıdan* “her + ad” dizilimindeki sıfat tamlamalarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sebeple *sayu*'nun bağlandığı söz ile kurduğu ilişkinin yer-yön, zaman, benzerlik, amaç-neden, birliktelik, sınırlama gibi anlam ilişkileri kuran sontakılarla bir olmadığı; *sayu*'nun, bağlı bir birim olarak Türkçenin söz dizimi kurallarına göre sıralanmış kullanımında, kendinden önce gelen sözü belirsizlik ifadesi ile nitelediği izlenimi oluşturmaktadır. *sayu*'ya “her” anlamı verilmesinin sebebi/sebepleri de bu doğrultuda kapsamlı bir şekilde irdelenmemekte; *sayu*'nun mevcut söz dizimsel ve işlevsel kategorisi farklı bakış açılarıyla ele alınmamaktadır. İlk tanıkları Türk runik harfli metinlerde bulunan *sayu*'nun söz dizimsel açıdan bir sontakı olarak kullanıldığı hâllerde işlevi “yineleme durumu”na denk gelmektedir. Güzel'e göre yineleme durumu, söz öbeklerinde ve cümlelerde bir eylemin sonuçlanmasında yineleme esasına dayalı bir oluşu ifade etmek için ismin sokulduğu çekimdir (2012: 209). Evrensel dil biliminde *görünüş* (aspect) kategorisinin *bitmemişlik* (imperfective) süreciyle ilgili bir durum olan *yineleme* (iterative), Türkçede birçok yapı ile gerçekleştirilebilmektedir.

Bu çalışmada, Eski Türkçe *sayu*'nun, Türkçenin tarihî değişkelerine ilişkin durum kategorisi tasniflerinde yer verilmeyen “yineleme durumu”nu işaretleme özelliği üzerinde durulacak, dil bilgisel ve söz dizimsel eş dizimliliğe uygun olarak *sayu*'nun işlev ve kullanım alanları açıklanacaktır. Ayrıca *sayu*'nun eldeki incelemede belirlenen kullanımları ile koşutluk gösterdiği tespit edilen Moğolcannın tarihî değişkelerindeki yapılar incelenecek; her iki dilde benzer şekilde kurulan bir ad durumunun varlığı gösterilecektir.

1. *sayu* ve Eski Türkçede Yineleme Durumu

Eski Türkçe literatürün tamamında yapısal açıdan *sa-* “saymak” fiili ile ünlü zarf-fiil eki {-u}'nun dilbilgiselleşmesi sonucu beliren bir sontakı olarak çözümlenen *sayu*'nun işleve ve kullanıma dönük özelliklerinin bütüncül ve kapsamlı bir

şekilde değerlendirilmediği, söz öbekleri ve cümlelerdeki kullanımında gözlemlenen temel işlevinin kaynağı hakkında ise art zamanlı açıklamalarda bulunulmadığı görülür. Gabain, sontakı olduğunu belirttiği *sayu*'ya “her biri, herkes, hep” anlamlarını vererek *sayu*, *alku*, *tüzü*, *bütün*, *yomkı* gibi fiilden türemiş sontakıların belirsiz sayı durumuna girdiğini ifade eder (1988: 76, 94). Clauson (1972: 858b), *sayu*'nun “her anlamına gelen diğer sözcüklerden farklı olarak zarf-fiil olma özelliğini koruduğunu ve onunla nitelendirilen kelimeyi takip ettiğini” belirtir. Jankowski, “her durumda *sayu* bir sontakı olarak ilgili kelimenin ardından gelir” der ve *sayu*'nun kullanımında “herhangi bir anlamsal kısıtlamanın olmadığını; zaman, yer ve tekil nesnelere ifade eden isimleri takip edebildiğini” belirtir. Araştırmacı ayrıca, *genelleme sözleri* [generalizing words] olarak değerlendirdiği Eski Türkçe *barı*, *barça*, *kop* ve *kamuğ*'un karşısına *bireyselleştirici söz* [individualizing word] olarak değerlendirdiği, tekil ifadeleri belirtmeye yardımcı söz olarak anlamlandırabileceğimiz *sayu*'yu koyar (1994: 117). Li (1997: 243), Kutadgu Bilig'de tanıklanan *sayu* için “bu sözcük daha Orhon Türkçesinden başlayarak günümüze kadar Türk dil ve lehçelerinin büyük çoğunluğunda kullanılan ve kullanılmakta olan *sayu* sontakısı olsa gerek” ifadelerine yer verir. Tekin (2003: 151), *sayu*'yu istemi yalın durum olan sontakılar arasında ele alır. Erdal, “yer ve zamanla ilgili olan içeriği “her” anlamı ile birleştirdiği için alışılmadık bir sontakı” olduğundan bahseder (2004: 475). Ağca (2007: 6), ünlü zarf-fiil eklerinin farklı bir işlevini sunduğu çalışmasında *kodı*, *sayu* gibi ünlü zarf-fiil ekiyle oluşmuş sontakıların zaman zaman sıfat işleviyle kullanıldığına dikkat çeker. Araştırmacı ayrıca, Eski Uygurcada zaman adlarında süreklileşmeyi incelediği çalışmasında *sayu*'nun zaman adlarından sonra gelerek onları süreklileştirdiği bilgisini paylaşır (2022: 7). Eraslan, “her, her bir” anlamlarını verdiği *sayu*'nun bu anlamlarının “zarf-fiil manasıyla yakın ilişkisi” olduğunu belirtir (2012: 308). Şirin (2015: 117), *sayu*'nun “genellikle yalın (nominativ) durumu, bazen de bulunma durumunu yöneten bir edat” olduğunu belirtip *sayu* “Eski Türkçede çoğunlukla zaman ve yer bildiren sözcüklerle gramatik ilişkiler kurar” der. Ayazlı (2019: 56), *Altun Yaruk Sudur*'da geçen çekim edatlarını ele aldığı çalışmasında *sayu* için “anlam itibarıyla daha çok bir belgisizlik zamiri gibi görünse de Uygurcadaki kullanımı farklıdır, isimden sonra gelerek aslında yer-yön ifadesi verir” şeklinde bir açıklamada bulunur.

Yukarıdaki belirlemelerden hareketle *sayu*'ya ilişkin olarak şu tespitlerde bulunulduğu görülmektedir:

- (i) Sontakıdır (Gabain 1988: 76, 94; Jankowski 1994: 117; Li 1997: 243; Tekin 2003: 151; Erdal 2004: 475; Ağca 2007: 6; Eraslan 2012: 308; Şirin 2015: 117; Ayazlı 2019: 56).
- (ii) Sıfat işleviyle kullanılır (Ağca 2007: 6).
- (iii) Zaman adlarını süreklileştirir (Ağca 2022: 7).
- (iv) Zarf-fiil manasına yakın bildirimlerde bulunur (Clauson 1972: 585b; Eraslan 2012: 308).

(v) Anlam olarak belgisizlik zamiri/belirsiz sayı gibi görünür (Gabain 1988: 76; Ayazlı 2019: 56).

(vi) Eski Türkçede “her” anlamına gelen diğer sözcükler genelleme ilgisi kurarken *sayu* tekil nesnelere ifadesinde kullanılır (Jankowski 1994: 117).

(vii) Zaman ve yer adlarıyla birlikte kullanılır (Jankowski 1994: 117; Erdal 2004: 475; Şirin 2015: 117).

(viii) Yer-yön ifadesi verir (Ayazlı 2019: 56).

(ix) İstemi yalın durumdur (Tekin 2016: 138; Şirin 2015: 117).

(x) İstemi bazen bulunma durumudur (Şirin 2015: 117).

Söz konusu çalışmalarda *sayu*'nun bir ad durumunu işaretleyebildiği üzerinde durulmadığı, söz diziminde ve cümlede üstlendiği görevler hakkında bütünlüklü açıklamalarda bulunulmadığı görülür. *sayu*'nun *alku*, *tüzü*, *bütün* ve *yomkı* gibi *belirsiz sayı* durumuna girdiği bilgisi tarihî tanıklar temelinde isabetli değildir. *sayu*'nun yineleme durumunu işaretlediği hâllerde eylemin sonuçlanmasındaki tekrarın miktarı belirsiz görünse de bu özelliği *alku*, *tüzü*, *bütün* ve *yomkı* kelimeleri ile kıyaslanabilecek türden değildir. *sayu*'nun *zarf-fil manasını koruması* ya da *bu manayla yakın ilişkiler kurması* ise, bu bilgiye tanık gösterilen örnekler¹ göz önünde bulundurulduğunda, yapının yineleme durumunu işaretlediği kullanımlardaki işlevine kapı açan, zarf-fiilin aktif olduğu dilbilgiselleşme öncesi süreci belirten bir bilgi olmalıdır. *sayu*'nun, Erdal'ın ifadesiyle, *alışılmadık bir sontaki* olması da yapının dil dizgesinde yineleme durumunu işaretlemesi ile ilgilidir. Türk dil bilgisi çalışmalarında, yineleme bilgisinin herhangi bir sontaki ya da biçim birime yüklenmemesi, ilgili tanımlama karmaşasının en önemli nedenlerindedir. “ad + *sayu*” dizilimindeki öbekler, aktarmalar/çeviriler temelinde çözümlenmeye çalışıldığında “her + ad” şeklinde bir sıfat tamlamasının varlığı söz konusu edilmektedir. Fakat öge yönetimi odağında bakıldığında *sayu*'nun kendisinden önce gelen sözcüğü nitelediği ya da *kamag*, *kop*, *barça*, *üküş*, *tüzü*, *alku* benzeri kelimelerle emsal kullanım alanına sahip olduğu söylenemez. *sayu*'nun işleve ve kullanıma dönük özellikleri Eski Türkçede “her” anlamına gelen herhangi bir sözle denk değildir. Bu sebeple *sayu*, bahse konu sözlerin karşısına *tekil ifade belirten/bireyselleştirici bir söz* olarak konulamaz. Belgisizlik zamiri olarak değerlendirilemez. *sayu*'nun sıklıkla yer ve zaman bildiren adlarla kullanıldığı doğrudur. Zaman adlarından sonra gelerek onları süreklileştirdiğine işaret eden Ağca'nın yorumu ise *sayu*'nun yineleme durumunu işaretlemesine dâhil olabilecek bir kullanım şeklidir. *sayu*'ya süreklileştirme görevi atfetmek bu sebeple isabetlidir. Yer ifade eden adlarla olan kullanımına bakarak yer-yön ifadesi verdiğinin öne sürülmesi ise *sayu*'nun temel işlevinin göz ardı edilmesi sebebiyle hatalıdır. *sayu*, esasen yer-yön ifadesi veren bir sontaki değildir. Genel olarak istemi yalın durum olan sontakılar arasında gösterilen *sayu*'nun belirtme ve bulunma durumunu da istemine aldığı görülür. *sayu*'nun bazı kullanımlarda ise Türkiye Türkçesine yapılan aktarmaları bulunma

¹ *yér sayu bardıg* “you went to every country” (Clauson 1972: 858b); *ol lénxua sayu birer ağuluğ yılan bar* “Her lotus çiçeği altında birer zehirli yılan var.” vd. (Eraslan 2012: 308).

durumu ekini gerekli kılar. Son olarak, Ağca'nın da işaret ettiği gibi *sayu*, söz dizimindeki kullanımına göre sıfat göreviyle de tanıklanır: ör. ... *sayu ädig...* “tüm mal(1)” (AbhiShō 23b-5).

sayu hakkındaki belirlemelere bakıldığında bunların bir kısmının eksik bir kısmının ise hatalı olduğu görülür. *sayu*, farklı dil bilgisel kategorilerdeki kullanımları dışında, kendisine atfedilen kullanım şekillerinin hepsinde yinelemeli adlar yapar, bağlandığı adı yineleme çekimine sokar:

[1]	<i>antag-t-η-t-n</i>		<i>üçün</i>	<i>igid-miş</i>
	Öyle-YÜ-İYE.T2K-YÜ-BELD		için	besle-SF
	<i>kagan-t-η-t-n</i>		<i>sab-t-n</i>	
	kağan-YÜ-İYE.T2K-YÜ-BELD		söz-İYE.T3K-BELD	
	<i>al-matn</i>	<i>yér</i>	<i>sayu</i>	<i>bar-dı-g</i>
	al-ZF	yer	YİND	git-BGZ-T2K

“Öyle olduğun için (seni) beslemiş kağanımı (ve onun) sözünü dinlemeden **her yere** gittin.” (KT G 8-9) (Şirin 2015: 114).

Bu tümcede *sayu* bağlı olduğu *yér* adı ile birlikte *bar-* “gitmek” eyleminin gerçekleşmesinde birden fazla yere, belirsiz sayıda gidilmesine işaret eden bir durumu belirtir. Ancak *sayu* kurduğu ilgi açısından bu ve diğer tümcelerde belgisizlik/belirsizlik bildiren bir sözcük ya da sontakı değildir. *bar-* eyleminin gerçekleşmesine yönelik ilgiyi yineleme açısından kuran *sayu*, bunu *yér* ismini söz konusu çekime sokarak yapar ve eylemin gerçekleşme şeklini gösterir. Temel olarak adı fiile bağlar.

[2]	<i>ol lénxua</i>	<i>sayu</i>	<i>birer</i>	<i>ağuluğ</i>	<i>yılan bar</i>
	O lotus	YİND	birer	zehirli	yılan var

“**Her lotus çiçeğinde** birer zehirli yılan var.” (KP XXXVIII).

Bu tümcede ise yineleme çekimine sokulan *lénxua*, bir eyleme değil *bar*'ın cümle bitirici olarak kullanılması ile bir yüklem işaretleyicisine bağlanmıştır. Tümcede yer alan *birer ağuluğ yılan bar* yargısında ad-yüklem bağlantısının temeli *lénxua*'nın yinelenmesindedir.

[3]	<i>beş y(é)girminç</i>	<i>kün</i>	<i>sayu</i>	<i>ne-çe</i>
	Beş yirminci	gün	YİND	ne-EŞ
	<i>yavlak</i>	<i>sakınç</i>	<i>sakın-ur</i>	<i>biz</i>
	kötü	düşünce	düşün-GZ	Ç1K

“On beşinci olarak **her gün** nice kötü düşünce düşünürüz.” (Huast 331-332).

Zaman adına bağlandığı bu tümcede *sayu*, Ağca'nın da dikkat çektiği gibi, süreklilik ifadesi taşır. *sakınç sakın-* “düşünmek” fiilinin sonuçlanmasındaki süreklilik, yinelemeli oluş; *kün* zaman adının yineleme çekimine sokulması ile gerçekleştirilir. Bu şekilde eylemin yapılaş tarzı bildirilir.

[4]	<i>üç y(é)girminç</i>	<i>ay t(e)ñri</i>	<i>kün-i-n</i>	<i>sayu</i>
	Üç yirminci	Ay Tanrı	gün-İYE.T3K-BELD	YİND
	<i>t(e)ñri-ke</i>	<i>nom-ka</i>	<i>arığ</i>	<i>dendar-lar</i>
	Tanrı-YD	din-YD	temiz	dindar-ÇOK
	<i>suy-u-muz-nı</i>		<i>yazok-u-muz-nı</i>	
	günah-YÜ-İYE.Ç1K-BELD		günah-YÜ-İYE.Ç1K-BELD	
	<i>boşu-y-u</i>	<i>kol-mak</i>	<i>k(e)rgek</i>	<i>er-ti</i>
	bağışla-YÜ-ZF	iste-İF	gerek	KOP-BGZ

“On üçüncü olarak *Ay Tanrısı'nın her gününde* Tanrı'ya, dinimize, temiz rahiplere dua ederek günahlarımız için tövbe etmemiz gerekliydi.” (Huast 299-303).

[5]	<i>üç kün tañ-da</i>	<i>sayu</i>	<i>içür-ser</i>	<i>tal ağığ</i>	<i>sön-er</i>
	Üç gün tan-BULD	YİND	içir-ŞART	dalak ağrı	bit-GZ

“Üç gün boyunca *her tan vaktinde* içilirse dalak ağrısı biter.” (Heilk II, 84).

İlk üç tümcede yalın durumu istemine alan *sayu* [4] numaralı tümcede belirtme durumunu, [5] numaralı tümcede ise bulunma durumunu istemine alır. Kullanım ve işlev açısından ise bu tümcelerde de yineleme durumunu işaretleyen *sayu*, *kün* ve *tañ* zaman adlarına bağlanarak sürekliliği ifade eder.

[6]	<i>ata-mış</i>	<i>sayu</i>	<i>sézik</i>	<i>kıl-mañlar</i>
	Zikretmek-SF	YİND	şüphe	et-EM.Ç2K
	<i>emgek-te</i>	<i>ara</i>	<i>kir-me-gey</i>	<i>té-p</i>
	sıkıntı-BULD	ara	gir-OLM-GELZ-T3K	de-ZF

“*Her anılışında* ıstıraplarımız arasına girmeyecek diye şüphe etmeyin.” (Kuanşi 206-207).

[7]	<i>tepre-tük</i>	<i>sayu</i>	<i>kut</i>	<i>kel-ir</i>
	Hareket et-SF	YİND	saadet	gel-GZ
	<i>kılın-tuğ</i>	<i>sayu</i>	<i>iş</i>	<i>büt-er</i>
	yapıl-SF	YİND	iş	bit-GZ

“*Hareket ettikçe* saadet gelir / *yapıldıkça* iş biter.” (ETS/35: 95).

[8]	<i>bol-mağ</i>	<i>sayu</i>	<i>bu</i>	<i>sansar-ta</i>
	Ol-İF	YİND	bu	samsara-BULD
	<i>toğum-u-ğ</i>		<i>tut-mış-l(a)r</i>	
	doğum-YÜ-BELD		tut-SF-Ç2K	

“*Her oluşta* bu ölümlülerin dünyasında doğmuş olanlar” (ETS/13: 185).

[6] ve [7] numaralı tümcelerde sıfat-fiil ekleriyle, [8] numaralı tümcede ise isim-fiil ekiyle kullanılan *sayu*, zaman adlarından sonraki kullanımında olduğu gibi bağlandığı adı yineleme çekimine sokar, buna bağlı olarak da süreklilik bilgisi ortaya çıkar.

1.1. Farklı Dil Bilgisel Kategorilerde *sayu*

Bir kavram alanına işaret eden sözcük birimler ile dil bilgisel birimler dil dizgesinde uyum esasına göre kullanılıp işlevlerini yerine getirirler. *Açıklamalı Dilbilimi Terimleri Sözlüğü*'nde işlev; "1. Dilin, dil birimlerinin dış dünya, düşünce, konuşan bireyler vb. açısından yerine getirdiği, üstlendiği iş; dilin, dil birimlerinin belli bir amaçla kullanılışı. 2. Bir tümcede bir dil biriminin öbür birimlerle ilişkisi aracılığıyla yerine getirdiği iş, görev." (Vardar vd. 2007: 122) şeklinde tanımlanır. Dil birimlerinin üstlendiği bu işlevlere göre dilsel kategoriler oluşur. Ancak dil birimlerinin işlev ve kullanım sıklığına göre belirlenen dilsel kategorileri onların başka kategorileri işaretleyemeyeceği anlamına gelmez. Halliday'in de belirttiği üzere *bir ögenin sınıfı, genel bir şekilde, onun olası dil bilgisel işlevlerinin aralığını gösterir. Bu nedenle, sözcükler bağlam dışı tanımlarının bir parçası olarak bir sözlükteki sınıflara atanabilir. Ancak sınıf etiketi, ögenin herhangi bir gerçek yapıda hangi rolü oynadığını göstermez* (2004: 52). Simon Dik de dil bilgisini ve anlamı birbirinden ayırmayan işlevsel dil bilgisinde, herhangi bir birimin ve dil bilgisi kategorisinin dilsel ifade içinde gramer işlevi kazandığını varsayar, geleneksel dil bilgisi ile olan en belirgin farkın buradan kaynaklandığını ifade eder (1968: 169). Eski Türkçede *sayu* da söz dizimsel ve dil bilgisel eş dizimliliğe uygun sıfat ve zarf türünden bir sözcük olarak tanımlanır:

[9]	<i>üç</i>	<i>öd-ler-te</i>	<i>barça</i>	<i>yok</i>	<i>er-i-p</i>
	<i>üç</i>	<i>zaman-ÇOK-BULD</i>	<i>tüm</i>	<i>yok</i>	<i>KOP-YÜ-ZF</i>
	<i>amıtı</i>	<i>targar-ur</i>	<i>sayu</i>	<i>ed-i-g</i>	<i>té-p</i>
	<i>şimdi</i>	<i>dağıt-GZ</i>	<i>tüm</i>	<i>mal-YÜ-BELD</i>	<i>de-ZF</i>

"Üç vakitte tamamen yok olup şimdi **tüm malı** dağıtır diye [...]" (AbhiShō 23b/4-5).

[10]	<i>kaznaç-ka</i>	<i>sayu</i>	<i>iki</i>	<i>yogun</i>	<i>böz</i>	<i>kir-ür</i>
	<i>ambar-YD</i>	<i>her</i>	<i>iki</i>	<i>kalın</i>	<i>bez</i>	<i>gir-GZ</i>

"ambara **her iki kalın bez** girer." (SUK, Lo04)

[11]	<i>ol</i>	<i>ok</i>	<i>tün</i>	<i>bodun-ı-n</i>	<i>sayu</i>	<i>t<d>-tı-muz</i>
	<i>O</i>	<i>PEK</i>	<i>gece</i>	<i>halk-İYE.T3K-BELD</i>	<i>tamamen</i>	<i>gönder-BGZ-Ç3K</i>

"O gece halkını **tamamen (geri) gönderdik.**" (T2 B 7, Aydın 2015: 127).

[12]	<i>maña</i>	<i>ay-ğül</i>	<i>emdi</i>	<i>törü-ni</i>	<i>ne-çe</i>
	<i>TİK-YD</i>	<i>söyle-EM.T2K</i>	<i>şimdi</i>	<i>töre-BELD</i>	<i>ne-EŞ</i>
	<i>toķu-lar-nı</i>	<i>sayu</i>	<i>ata-y-u</i>	<i>biçe</i>	

kanun-ÇOK-BELD birer birer adlandır-YÜ-ZF yaz

“Bana söyle şimdi töreyi nedir? / Kanunları *birer birer* [< sayarak] adlandırarak yaz.” (KB 4026).

sayu, söz dizimsel ve işlevsel açıdan [9] ve [10] numaralı tümcelerde sıfat; [11] ve [12] numaralı tümcelerde ise zarf türünden bir sözcüktür. Eski Türkçede bir adı ya da fiili belirttiği tanıklar sınırlı olsa da *sayu*'nun bu tümcelerde açık bir şekilde farklı dil bilgisel görev ve anlamsal içeriklere/ilgilere sahip olduğu görülür.

**

Ünlü zarf-fiil eklerinin Eski Türkçede sıklıkla zarf türünden sözcükler yapmasına koşut olarak *sayu*, *sa-* fiilinin “sayarak” anlamındaki zarf biçimidir. Ünlü-zarf fiil ekleri bunun haricinde asıl biçim birimlerinin dilbilgiselleşmesi sonucu kalıp zarf, sontakı ve nadiren sıfatların teşkilinde kullanılırlar (bk. Ağca 2007). Bu şekilde oluşmuş dilsel bir birim olan *sayu* “tamamıyla, tamamen, büsbütün” anlamlarında donuk bir zarf ve “bütün, tüm” anlamlarında bir sıfat olarak farklı dil bilgisel kategorileri işaretler. *sayu*'nun “sayarak” anlamından gelişen ve kullanım sırasında ortaya çıkan bir diğer anlamı “birer birer, tek tek”tir. *sayu*'nun çekimlik bağlı bir birim olarak kullanıldığında yüklendiği anlamlar ise *tap-a* (< *tap-*) “bularak” → *tapa* “-A doğru”, *bas-a* (< *bas-*) “basarak” → *basa* “-dAn sonra”, *kör-ü* (< *kör-*) “görev” → “*körü* “-A göre” (Ağca 2007: 6) sontakılarındaki gibi artık dil bilgiseldir ve kullanım sıklığı açısından birincil olan bu işlevinin kaynağı da “sayarak” anlamıdır. Bu anlamdaki yineleme, sıralama ve süreklilik vurgusu ise ünlü zarf-fiil ekine dayanır. *sayu*'nun söz konusu işlevleri *sa-* fiilinin sözlüksel anlamı ile ünlü zarf-fiil eki {-u}'nun verdiği ifadeden kaynaklanır:

içerik ögesi olarak sa- “saymak” → *sa-* + *-(y)u* ZF “sayarak; birer birer, tek tek” > *gramerlik bir birim olarak sayu* “tamamıyla, tamamen, büsbütün” [zarf].

içerik ögesi olarak sa- “saymak” → *sa-* + *-(y)u* ZF “sayarak; birer birer, tek tek” > *gramerlik bir birim olarak sayu* “bütün, tam” [sıfat].

içerik ögesi olarak sa- “saymak” → *sa-* + *-(y)u* ZF “sayarak; birer birer, tek tek” > *gramerlik / çekimlik birim olarak sayu* [sontakı] > *sayu durum kategorisi / yineleme durumu*.

Anlam değişimleri yaşayan *sayu*, sözlükselden dil bilgişele, somuttan soyuta yönelerek anlamsal içeriğini kaybeder. Kategorisini ve dizisini değiştirir (bk. Hopper ve Traugott 2003: 107; Kuteva vd. 2019: 3-4; Can 2019). Bununla birlikte *sayu*, Eski Türkçede söz dizimsel açıdan sontakı olarak yer aldığı söz öbeği ve cümlelerde farklı bir gramer kategorisine doğru gelişim sergiler; bir ad durum çekimi için kullanılır. Genel olarak Türkçe sontakılar, ad durum eklerinin yardımcıları, tamamlayıcıları durumundadırlar. Bu nedenle kimi çalışmalarda sontakılar ad durum çekiminin bir parçası olarak tanımlanırlar (bk. Öner 1999; Karaağaç 2009; Durmuş 2009; Güzel 2012). Öyle ki sontakılar zamanla bu dizimsel, işlevsel ve anlamsal örtüşmeye uygun olarak ekleşebilir, müstakil ad durum ekleri olarak belirebilirler: ör. Başk. {+DAY}, {+zAy}, {+lAy} < teg

(benzerlik durumu) (Öner 1999: 5); Çuv. {+(ç)çen} < {+ten} < tegi-n (sınırlandırma durumu) (Güzel 2023: 229).

Sonuç olarak yineleme, Türkçenin tarihî değişkelerine ait literatürde ele alınmayan, çağdaş değişkelerine ait ad durumu tasniflerinde ise Çuvaşçanın şekil bilgisi çalışmaları (bk. Durmuş 2009; Güzel 2012) dışında değerlendirilmeyen bir ad durum çekimidir. Bu ad durumu Eski Türkçede müstakil bir ekle değil araştırmacılar tarafından sontakı olduğu konusunda hemfikir olunan ve genellikle farklı dil bilimsel işlevleri açısından değerlendirilmeyen *sayu* ile gerçekleştirilir. *sayu*, Türkçe sontakıların yukarıda bahsedilen dil bilimsel gelişimine uygun olarak söz dizimsel açıdan kendinden önce gelen sözcüğe bağlandığı kullanım şekillerinin tümünde işlevsel açıdan yinelemeli adlar yaparak yineleme durumunu işaretler.

2. *büri, tutum ~ dutum* ve Klasik Moğolcada Yineleme Durumu

Eski Türkçede *sayu*, “ad + sayu” yapısı ile yineleme bilgisini işaretlerken Klasik Moğolcada *büri* ve *tutum ~ dutum* kendilerinden önce gelen adı yineleme çekimine sokar. Ancak Türkçenin tarihî değişkelerine ilişkin durum kategorisi tasniflerinde yinelemeye yer verilmemesi Moğolcanın tarihî değişkelerine ilişkin durum kategorisi tasnifleri için de söz konusudur. Fakat Eski Türkçe literatürde *sayu*’nun sontakı olduğu yönünde bir görüş birliği varken Moğolcanın tarihî değişkelerine ilişkin literatürde *büri* ve *tutum ~ dutum*’un dil bilimsel kategorileri hakkında ihtilaf vardır. Ayrıca, çalışmaların bir kısmında *büri* ve *tutum ~ dutum*’a Moğolcanın söz dizimine uygun olmayan görevler atfedilir. Bunun yanı sıra *büri* ve *tutum ~ dutum*’a sözcük türleri arasındaki yerleri itibarıyla Moğolcanın tarihî ve çağdaş şekil bilgisi çalışmalarında çok az yer verilir. *büri* ve *tutum ~ dutum*’un dil bilimsel kategorileri üzerine yapılan tespitler daha çok müstakil sözlük çalışmalarından ve metin yayınlarına ait sözlüklerden takip edilebilmektedir.

Haenisch, *Wörterbuch zu Manğhol un niuca tobca’an*’da *büri*’yi kullanım sırasında ortaya çıkan görevleri açısından şu şekilde gösterir:

1) *burı, burin* “tam, bütün” [vollständig] → i) “hepsi, bütün kalabalık, topluluk” [subst. Alle, die ganze Menge, Schaar], *burı o emune* “bütün topluluk önünde” [vor der ganzen Schaar]; ii) “bütün” [attr. die ganzen], *burı kebte’ul* “bütün nöbetler” [d. ganzen Wachen], *burı ko’ut* “bütün oğullar” [d. ganzen, gesamten Söhne], *hoyar burı kokot* “her iki göğüs” [d. beiden ganzen Brüste], iii) “toplam” [adv. insgesamt], *burı oroğu* “tamamen teslim olmak” [sich insgesamt unterwerfen], *burı bolju* “hepsi birlikte” [alle zusammen];

2) *-burı* “her, her bir” [jeder], *manağar burı* “her sabah” [jeden Morgen] (1939: 22).

Aynı sözlükte *tutum*’un görevi “topluluk parçacığı olarak herkes, hepsi” [encl. jeder, alle, als Pluralpartikel] şeklinde belirlenir:

hari tutum “yabancı devletler, halklar” [die Außenstaaten, die Völker], *sa’urin tutum tur* “her durakta” [auf jeder Station], *ter tutum irgen* “her bir halk” [jene einzelnen Völker] (1939: 156).

Moğolların Gizli Tarihi’ne ait bu sözlük çalışmasında Haenisch, *büri*’nin metinde geçen kullanımlarını göstermeyi amaçlamıştır. Ancak birinci maddede verdiği *huri o emune* “bütün topluluk önünde”, *huri kebte’ul* “bütün nöbetler”, *huri ko’ut* “bütün oğullar” örneklerinde *huri* şeklinde gösterilen sözcük metnin orijinalinde *bürin* şeklindedir. Bu sebeple söz konusu örnekler *büri*’nin farklı dil bilgisel kategorilerdeki işlevleri açısından değerlendirilmeye uygun değildir.² Araştırmacının *huri oroğu* “tamamen teslim olmak” örneğinde zarf olarak verdiği *büri*, esasen kendinden önce gelen adı yineleme çekimine sokar (bk. 16 numaralı tümce). Yine *büri*’ye ait bir kullanım şekli olarak verilen *huri bolju* “hepsi birlikte” örneğinde ise *huri* olarak okunan sözcük metnin orijinalinde *bürin* şeklindedir. *büri*’nin ek olarak gösterildiği madde başındaki kullanımı ise eldeki çalışmada bir ad durumu olarak kabul edilen yineleme bilgisi ile koşutluk gösterir. Ancak araştırmacı, ek olarak gösterdiği *büri*’nin görevlerini belirlemez. Ayrıca *büri*, *Moğolların Gizli Tarihi*’nde bir addan sonra geldiğinde söz dizimsel pozisyonunu değiştirmez. Buna karşın söz dizimsel ve dil bilgisel açıdan yineleme durumunu işaretlediği açık olan *büri*’nin ilgili kaynaktan bağlı bir birim olarak gösterilmesi iddia edilen işlevi açısından oldukça önemlidir. *tutum*’un da Haenisch’in verdiği ilk iki örnekte, tümcelerin bağlamına bakıldığında, yinelemeli adlar yaptığı görülür. *ter tutum irgen* “her bir halk” örneğinde ise *tutum* sıfat türünden bir sözcüktür.³

Rinçine, Çağdaş Moğolcadaki *bür* ve *tutam*’ın görevlerini şu şekilde belirler:⁴

bür i) kuvvetlendirme parçasığı [усилительная частица ешэ], *bür sain* “çok iyi” [бүр сайн ешэ лучше] ii) sontaki “her” [послелог кáждый], *ödör bür* “her gün” [өдөр бүр кáждый день, еждневно] (1947: 39b);

tutam sontaki “her” [послелог кáждый], *ödör tutam* “her gün” [өдөр тутам еждневно, повседневно, кáждый день]; *hun tutam* “herkes” [хүн тутам кáждому человеку, у кáждого человека] (1947: 216a).

Buck, Rinçine’in sontaki olarak ele aldığı *büri* ve *tutum*’un, durum eklerini üzerlerine almaları sebebiyle sontaki olamayacağını belirtir: ör. *kümün büri-dür* “herkese, herkeste”. *büri* ve *tutum*’un kullanım şekilleri için *nasu büri* “her yıl”,

² Klasik Moğolcada *bürin* “bütün, tam, tamamen”, Çağdaş Moğolcada *büren* [бүрэн] “bütün, tam, tamamen” *büri*’den gelişen ayrı bir sözcüktür. Klasik ve Çağdaş Moğolcada söz dizimsel ve dil bilgisel açıdan sıfat ya da zarf türünden bir sözcük olarak tanıklanır. Sözcüğün yineleme bilgisini işaretlediği bir tanığa ise taranan metinlerde, Klasik ve Çağdaş Moğolcanın sözlüklerinde rastlanmamıştır (bk. Lessing 1960: 149b; Tsevel 1996: 188b; Sanjeev vd. 2015: 125; e-Mongoltoli Erişim Tarihi: 07.07.2023).

³ *Moğolların Gizli Tarihi*’ne ait söz konusu örneklerin ve diğer Klasik Moğolca cümlelerin çevirilerinde yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Munkhtulga Rinçinkhorol’a teşekkür ederim.

⁴ Moğolcanın tarihî literatüründe *büri* ve *tutum* ~ *dutum* üzerine yapılan belirlemeler sınırlı olduğundan çalışmanın bu kısmında Çağdaş Moğolcada aynı dil bilgisel görevleri sürdüren *bür* (< büri) ve *tutam* (< tutum ~ dutum) üzerine yapılan belirlemelere de yer verilmiştir.

üdüür büri “her gün”, *ödör tutam* “gün be gün”, *jil irekü tutum* “her yıl” örneklerini alıntılamanın araştırmacı bu ifadelerin zarf [adverbial] olduğunu ve *ene üdüür* “bu gün > bugün” [“this day > today”] ifadesi ile benzer olduğu bilgisini paylaşır (1955: 70). Araştırmacının, üzerlerine durum eklerini almaları sebebiyle *büri* ve *tutum* ~ *dutum*’un sontakı olamayacakları yönündeki ifadesinde gerçeklik payı olsa da bu bilgiye tanık gösterilen örnekler göz önünde bulundurulduğunda *büri* ve *tutum* ~ *dutum*’u zarf olarak değerlendirmek yanlıştır. *büri* ve *tutum* ~ *dutum* Buck’un verdiği örneklerin tümünde söz dizimsel ve dil bilgisel açıdan yinelemeli adlar yapan bir birimdir.

Mongolian-English Dictionary’de *büri* ve *tutum* ~ *dutum*’un görevleri şöyle belirlenir:

büri [бүр бүрий] i) sontakı görevli sıfat “her bir, her” [postpositional adj. each, every], ***çag büri*** “her zaman” [each time, all the time], ***edür büriyin*** “günlük, her günkü” [daily], ***gacar büri[dü]*** “her yerde” [everywhere, at all places] vd. ii) zarf “tamamen, büsbütün, bütünüyle” [adv. completely, entirely, wholly, fully], ***büri adalı*** “tamamen benzer, aynı” [absolutely similar, identical], ***büri ebedçitei*** “gerçekten hasta” [quite ill, seriously ill], ***dain ece büri urida*** “savaştan çok önce” [long before the war] vd. (1960: 148a);

tutum [=***dutum***] [тутам] sıfat ve zarf “her, her bir; daha” [adj. and adv. each; the more ... the more], ***edür tutum*** “her gün [each day], ***kümün tutum*** “herkes” [each person], ***tabun honug tutum*** “her beş gün, beş günde bir” [every five days] vd. (1960: 847a).

Lessing’in *büri*’yi *sontakı görevli sıfat* olarak değerlendirmesi “ad + *büri*” dizimindeki yapıların İng. “every + noun”, “each + noun”, Alm. “jede (-n, -r, -s) + nomen” şeklinde karşılık bulmasıyla ilgili olmalıdır. İlgili örneklerde *büri*, söz dizimsel açıdan yineleme durumunu işaretleyen bir birimdir. *büri adalı* “tamamen benzer, aynı”, *büri ebedçitei* “çok hasta”, *dain ece büri urida* “savaştan çok önce” örneklerinde ise bir derecelendirme sözcüğüdür. *tutum* ise verilen örneklerde yalnızca yineleme durumunu işaretler.

Tumurtoogo Domii, *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI. Centuries) Introduction, Transcription and Bibliography* adlı çalışmasının sözlük kısmında *büri* ve *dutum*’u sıfat [attr.] olarak ele alırken (2006: 344, 373) *Mongolian Monuments in ‘Phags-pa Script*’te *büri*’yi zarf [adv.], *tutum*’u ise sontakı [post.] olarak gösterip ikisine de “her bir, her” [each, every] anlamlarını verir (2010: 182, 191). Ancak, söz dizimsel pozisyonlarına bakıldığında her iki çalışmada da *büri* ve *tutum*’un sıfat ve zarf türünden bir sözcük olmadığı, yineleme durumunu işaretleyen bir birim olarak kullanıldığı görülür: ör. *hod büri* “her yıl” (2010: 37/25), *jaya’a:n tutum* “her doğuşta” (2010: 40/1).

Dictionary of Sonom Gara’s Erdeni-yin Sang’da Kara, “her, her biri” [every, each] anlamlarını verdiği *büri*’nin [ör. *od büri* “her yıl”] ve “her (zaman)” [each (time)] anlamını verdiği *tutum*’un [ör. *nemeküi tutum* “her eklediğinde”] görevini “postnom” [postnom] olarak belirler (2009: 61, 291). Ad ardıl olarak Türkçe dil bilimi çalışmalarında yer alan “postnom” terimi ile kasıt, ismi niteleyen unsurun

isimden sonra gelmesidir. Ad öncül diller arasında yer alan Moğolcada ise *büri*'yi ve *tutum*'u “postnom” olarak adlandırmak, Eski Türkçe *sayu*'da da olduğu gibi mümkün değildir.

EDAL'da *büri* sözcüğü için şöyle bir köken bilimsel birleştirme yapılır:

**biuri* one: Mong. **büri*, Turk. **bir*; Jpn. **pitə*, Kor. **piri*-.

PMong. **büri* all, each [каждый, все], MMong. *huri*, WMong. *büri*; Kh. *bür*; Bur. *büri*; Kalm. *bürə*; Ord. *büri*; S.-Yugh. *burən*; Mongr. *bu*, *bur*, *burən* (2003: 364).

Etimologičeskiy slovar' mongol'skih yazıkov'da [buradan sonra ESMY] Halh. ve Kalm. *bür*, *bur* [бүр, бур] şeklinde yaşamaya devam eden *büri* [бүри] “tamamen” [совершенно, вполне], aynı zamanda “her bir, herkes” anlamlarında bir sontakı olarak [послелог; каждый, всякий] verilir. Türkçe deşikelerden Kırg. *bir* [бир, Rus. один, некий] ve Yak. *бүрү* “tamamen” [совершенно] ile karşılaştırılır (2015: 125). Halh. *tutam* [тутам], Kalm. *dutm*, *tutm* [дутм, тутм], Ord. *dotom* [дотом] şekilleriyle yaşayan *dutum* [**dutu*-m ← (?) **tutu*-m, Kırg. *tut*- “tutmak, yakalamak”] da “her, her zaman” [каждый; всякий раз] anlamlarında bir sontakı [послелог] olarak ele alınır: Halh. *sar tutam* “her ay” [сар тутам “ежемесячно”]. İlgili madde başında soru işareti ile birlikte sözcük Eski Türkçe *tutum* “bir avuç” ile ilişkilendirilir. [Др.-тюрк. *tutum* горсть, пригоршня.] (2015: 200). Ancak söz konusu çalışmada da *büri* ve *tutum*'un bir durum kategorisini işaretlediği üzerinde durulmaz.

Erdal, Eski Türkçe *sayu*'ya denk olarak Moğolcada *büri*'ye işaret eder (2004: 335).

Kullmann ve Tserenpil, “her” anlamını verdikleri *bür* ve *tutam*'ı istemi yalın durum olan sontakılar arasında ele alıp *tutam*'ın artış gösteren şeyler için kullanıldığını ifade ederler: ör. *Minii mongol hel jil tutam ulam sain bolsoor baina* “My Mongolian is getting better every year.” (2008: 286).

Kartalhoğlu, Çağdaş Moğolcadaki *bür* ve *tutam*'ı yalın hâlden sonra kullanılan çekim edatları arasında ele alır (2010: 125).

Çağdaş Moğolca adlı kitabında Ersoy, *büri*'nin Çağdaş Moğolcadaki hâli olan *bür*'ü belirsizlik sıfatları arasında ele alır: *ödör bür* “her gün” (2018: 118). Araştırmacı, *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça* adlı çalışmasının sıfat tamlamaları bahsinde ise konuyla ilgili olarak Eski Türkçe ve Çağdaş Moğolcadaki benzer yapılar hakkında bir değerlendirmede bulunur:

Eski Türkçede edat olarak kullanılan *sayu* kelimesi, edat grupları oluşturmaktadır. Buna karşılık Moğolcada edat olmayan *bür* ve *tutam* kelimeleri de Eski Türkçedeki *sayu*'ya benzer bir kullanım özelliği teşkil ederler. Hem Moğolcadaki hem Eski Türkçedeki bu yapılar, Türkiye Türkçesinde sıfat tamlaması olarak karşılık bulurlar. Eski Türkçedeki *sayu*, Çuvaşçada ise seren ekiyle karşılık bulur. Ek, kunseren “her gün” örneğinde olduğu gibi kelimeye bitişik yazılır (2020: 507).

Ersoy tarafından dikkat çekilen husus Türkiye Türkçesine yapılan çeviriler temelinde isabetlidir. Ancak söz dizimsel ve dil bilgisel eş dizimliliğe göre Klasik Moğolcada *büri*, Çağdaş Moğolca *bür* belirsizlik sıfatı olarak değerlendirilemez.

Bu çalışmalara ek olarak Mançu-Tunguz dillerinde *büri*'nin Moğolcadakine benzer bir şekilde bu dillerde yer aldığı gösterilir:

huri “çok” [очень], Evenk. *huri* [< Мо.] i) “çok” [очень, весьма]; ii) “tümü” [всё]. Bir parçacık olduğu ifade edilen *huri* [частиц вполне] Мо. *bür*, *bürü* ve Yak. *böpy* ~ *bÿpy* ile ilişkilendirilir (Tsintsius 1975: 113a).

Yukarıdaki belirlemelerden hareketle *büri* ve *tutum* ~ *dutum*'a ilişkin olarak şu tespitlerde bulunulduğu görülmektedir:

***büri*:**

- (i) Sıfat türünden bir sözcüktür (Haenisch 1939: 22; Lessing 1960: 148a; Domii 2006: 344, Kara 2009: 61; Ersoy 2018: 118).
- (ii) Zarf türünden bir sözcüktür (Haenisch 1939: 22; Lessing 1960: 148a; Domii 2010: 182).
- (iii) Bağlı birimdir (Haenisch 1939: 22).
- (iv) Sontakıdır (Rinçine 1947: 39b; Lessing 1960: 148a; Kullmann ve Tserenpil 2008: 286; Kartallıoğlu 2010: 125).
- (v) Kuvvetlendirme parçacığdır (Rinçine 1947: 39b).
- (vi) İstemi yalın durumdur (Kullmann ve Tserenpil 2008: 286; Kartallıoğlu 2010: 125).
- (vii) Türk dillerindeki *bir* “bir, tek” sözü ile kökensel olarak ilgilidir (Starostin vd. 2003: 364, Sanjeev vd. 2015: 125).
- (viii) Mançu-Tunguz dillerinde de benzer kullanım şekline sahiptir (Tsintsius 1975: 113a).

***tutum*:**

- (i) Sıfat türünden bir sözcüktür (Lessing 1960: 847a; Domii 2006: 344, Kara 2009: 291; Domii 2006: 373).
- (ii) Zarf türünden bir sözcüktür (Lessing 1960: 847a).
- (iii) Sontakıdır (Rinçine 1947: 216a; Lessing 1960: 148a; Kullmann ve Tserenpil 2008: 286; Kartallıoğlu 2010: 125; Domii 2010: 191).
- (iv) İstemi yalın durumdur (Kullmann ve Tserenpil 2008: 286; Kartallıoğlu 2010: 125).
- (v) Topluluk parçacığdır (Haenisch 1939: 156).
- (vi) Artış gösteren şeyler için kullanılır (Kullmann ve Tserenpil 2008: 286).
- (vii) Türk dillerindeki *tut-* “tutmak, yakalamak” fiili ile ilişkili olabilir (Sanjeev vd. 2015: 200).

Söz konusu çalışmalarda *büri* ve *tutum* ~ *dutum*'un bir ad durumunu işaretleyebildiği üzerinde durulmadığı, söz diziminde ve cümlede üstlendiği görevler hakkında bütünlüklü açıklamalarda bulunulmadığı görülür. Bu

çalışmalarda *büri* ve *tutum ~ dutum*'un dil bilgisel görevleri ile sözcük türleri arasındaki yerleri hakkında yapılan tanımlamalar ise verilen örnekler dikkate alındığında isabetli değildir. Ayrıca dil bilgisel görevlere sahip *büri* ve *tutum ~ dutum*'a Moğolcanın tarihî ve çağdaş değişkelerine ait şekil bilgisi çalışmalarının büyük bir kısmında, herhangi bir kategoride yer verilmemesi *büri* ve *tutum ~ dutum*'un yüklendiği önemli gramatikal özelliklerin göz ardı edilmesine yol açar. Bunun yanı sıra Moğolcanın dil bilgisi çalışmalarında yineleme bilgisinin herhangi bir sontakı ya da biçim birime yüklenmemesi, *büri* ve *tutum ~ dutum*'un dil bilgisel kategorileri ile ilgili belirlemelerdeki hataların temel kaynağıdır. Moğol dili üzerine çalışmaları olan yabancı araştırmacılar “ad + *büri*”, “ad + *tutum ~ dutum*” dizilimindeki öbekleri, çeviriler temelinde çözümlenmeye çalıştıklarında TTü. “her + ad”, İng. “every + noun”, “each + noun”, Alm. “jede (-n, -r, -s) + nomen”, Rus. “каждый + существительное” şeklinde tamlamaların varlığı söz konusu edilir. Bu nedenle “ad + *büri*”, “ad + *tutum ~ dutum*” yapılarında yer alan *büri* ile *tutum ~ dutum* sıfat ya da ad ardıl olarak adlandırılır. Ancak Moğolcanın söz dizimine göre *büri* ile *tutum ~ dutum* kendilerinden önce gelen sözcüğe bağlandığında sıfat ya da ad ardıl olarak değerlendirilemez. Yine çeviriler temelinde zarf olarak ele alınamaz. Söz dizimsel pozisyonu değişmediği takdirde hem sıfat hem sontakı olarak belirlenemez. *büri* ve *tutum ~ dutum*'un, Klasik Moğolcada bir ismi nitelediği ya da kuvvetlendirme parçacığı olarak kullanıldığı örnekler söz konusu olsa da bunların doğru tespit edilmesi de oldukça önemlidir. Son olarak Buck'un da belirttiği gibi *büri* ve *tutum ~ dutum* üzerlerine durum eklerini alırlar. Bu da ilgili yapıların birer sontakı olarak ele alınmasını zorlaştırır. Bu sebeple *büri* ve *tutum ~ dutum*'u bir parçacık olarak değerlendirmek, söz dizimsel ve dil bilgisel eş dizimliliğe göre de yineleme durumunu işaretleyen bir birim ile sıfat türünden bir sözcük ve kuvvetlendirme parçacığı olarak ayrıca kategorileştirmek daha doğru olabilir.⁵

Yukarıda araştırmacılar tarafından çeşitli görevleri üstlendiği gösterilen *büri* ve *tutum ~ dutum* hakkında yapılan belirlemelere bakıldığında bunların bir kısmının eksik bir kısmının ise hatalı olduğu görülür. *büri* ve *tutum ~ dutum* kendilerinden önce gelen sözcüğe bağlandıklarında yineleme bilgisini, söz dizimsel pozisyonları açısından da yineleme durumunu işaretlerler. Dolayısıyla yinelemeli adlar yaparlar:

[13]	<i>bi</i>	<i>burqañ qaldun-i</i>	<i>manaqar</i>	<i>büri</i>
	Ben	Burhan Haldun-BELD	yarın	YİND
	<i>maliya-sugai üdür</i>	<i>büri</i>	<i>öci-sügei</i>	

⁵ Tüm bunların yanında Türkçenin tarihî ve çağdaş değişkelerinde sontakıların durum ekleri gibi kullanılmasına koşut şekilde Moğolcada ve Moğolcanın diyalektlerinde bağlı biçimbirimlerle gerçekleştirilen durum kategorisi için de bazen sontakıların kullanıldığı bilgisini eklemek gerekir: Bur. *baran tee* “batıda” (bulunma durumu için) (Buck 1955: 67); Halh. *hot ruu* “şehre, şehre doğru”, *emmeleg ruu* “hastaneye, hastaneye doğru” (yön durumu için).

tapın- İST gün YİND dua et-İST

“Ben Burhan Haldun için *her sabah* tapınayım, *her gün* ibadet edeyim.” (MNT 2405-2406).

[14] *on büri eyimü üyile-s kedünte bütege-n ajıyu*

Sene YİND böylelikle iş-ÇOK birkaç kez bitir-ZF BGZ

“*Her sene* böylelikle işlerini defalarca tamamlardı.” (Uighur-Mongolian Script: Jig 19).

[15] *çag büri sergemji keregtei*

Zaman YİND dikkatlilik gerekli

“*Her zaman* dikkatlilik gerekli.” (Kara 2000: Mong 134).

Yukarıdaki tümcelerde *manaqar* “sabah”, *üdür* “gün”, *on* “sene”, *çag* “vakit” zaman adlarına bağlanan *büri*, Eski Türkçe *sayu* gibi süreklilik ifadesi taşıyıp bağlandığı adı yineleme çekimine sokar.

[16] *mönglik-ecige dolo'an kö'üt-lü'e-ben*

Mönglik-eçige yedi oğul-BİR-İYE

ire-jü dolo'an büri oro-ju

gel-ZF yedi YİND gir-ZF

“Mönglik-eçige yedi oğlu ile gelip *yedisi birlikte* içeri girerek [...]” (MNT 9729-9730).

Bu tümcede Haenisch tarafından *oro-* “girmek” fiilini nitelediği gösterilen *büri* esasen kendinden önce gelen sözcüğe bağlanır. Anlam ve söz dizimsel açıdan *dolo'an*'ın *büri* ile ilişkili olduğu açıktır. Bu sebeple *büri* ile *oro-* fiili arasında herhangi bir ilgi kurulamaz.

[17] *ed tabar quri-yasu keme-besü neme-küi*

Mal mülk topla-İST DOL-ŞART ekle-NF

dutum ög-besü saqiyan bol-ai

YİND ver-ŞART muska ol-BİLD

“Mal mülk toplayayım dese *her eklediğinde* sadaka verirse o da keşişlik yemini olur.” (Sub VI 17b).

[18] *qotola-yi jaya'an dutum*

Herkes-BELD yeniden doğum YİND

abura-n igegçi qurban erdini-s

kurtar-ZF yardımcı üç mücevher-ÇOK

“Herkesi *her yeniden doğumda* kurtarıp yardımcı üç mücevher [...]” (Phags-pa Script: 39/3).

[19] *brajabati gautami ene çimeg-i üje-kü*

Prajapati Gautami	bu	süs-BELD	gör-NF
<i>tutum</i>	<i>sedkil-dür</i>	<i>yaşiyun</i>	<i>törö-müi</i>
YİND	düşünce-YD	acı	doğ-GZ

“Prajapati Gautami bu süsü *her gördüğünde* yüreğinde bir acı hissedecek” (AQ 30v).

Bu tümcelerde ise *tutum* ~ *dutum*; *büri*'nin zaman adlarından sonraki kullanım şeklinde olduğu gibi sürekliliği ifade eder, bağlandığı adı yineleme çekimine sokar.

2.1. Farklı Dil Bilgisel Kategorilerde *büri*

Klasik Moğolcada *büri*, kendinden önce gelen sözcüğe bağlandığı durumlarda yineleme bilgisini işaretlerken söz dizimsel pozisyonuna göre ayrıca derecelendirme, kuvvetlendirme sözcüğü ve sıfat olarak tanımlanır: *büri adali* “tamamen benzer, aynı”, *büri ebedçitey* “çok hasta”, *dain ece büri urida* “savaştan çok önce” (Lessing 1960: 148a). *tutum* ~ *dutum*'un da söz dizimsel pozisyonuna göre sıfat türünden bir sözcük olarak kullanıldığı görülür: *ter tutum irgen* “her bir halk”.

**

Yapısal açıdan Eski Türkçe *sayu* kadar açık olmasalar da *büri* ve *tutum* ~ *dutum*, Klasik Moğolcada kendilerinden önce gelen sözcüğe bağlandıkları durumlarda işlevsel açıdan yinelemeli adlar yaparlar. *büri*, EDAL'da ve ESMY'de Türk dillerindeki *bir* “bir, tek” sözcüğü ile ilişkilendirilir. ESMY'de bu ilişkiye Yakutça *öypä* “tamamen, bütünüyle” sözcüğü de dâhil edilir (2015: 125). Ancak Yakutçada *bir* şeklinde yaşayan *bir* sayı sözcüğü ile *öypä* arasında herhangi bir ilgi kurulmaz. Sözcüğü yineleme bilgisini işaretlediği durumlar ve farklı dil bilgisel kategorilerde kurduğu ilgiler açısından Türkçe *bir* “bir, tek” ile ilişkilendirmek *büri*'nin mevcut gramatikal özellikleri dikkate alındığında mümkündür. Türkçede *bir* sayı sözcüğü kullanıma göre beraberlik, belirsizlik, teklik, benzerlik, ortaklaşalık, bir kez, yalnızca, pekiştirme gibi anlam ilgileri kurar (bk. e-GTS 01.06.2023). Kurduğu çeşitliliği anlam ilgileriyle sıfat ve zarf türünden bir sözcük olarak söz diziminde yer alır. Bu sebeple *büri*'de de benzer ve farklı gramatikal yoğunlaşmaların izlenmesi muhtemeldir. *büri* de “bir, tek” anlamlarından hareketle genel olanı, süreklilik arz edeni gösteren ve bunun yanı sıra “çok, tam, tüm vb.” anlamlarında sıfat türünden bir sözcük ve kuvvetlendirme parçacığı olarak dilbilgiselleşmiş olabilir:

* *içerik ögesi olarak büri* “bir, tek” > *bir parçacık ya da yardımcı söz olarak büri* > *gramerlik / çekimlik birim olarak büri* durum kategorisi / yineleme durumu.

* *içerik ögesi olarak büri* “bir, tek” > *bir parçacık ya da yardımcı söz olarak büri* > *gramerlik bir birim olarak büri* “çok, tam, tüm vb.” (sıfat ya da derecelendirme, kuvvetlendirme sözcüğü).

ESMY'de (2015: 200) Türkçe *tut-* “tutmak, yakalamak” fiili ile ilişkilendirilen *tutum* için ise söz konusu gramatikal özelliklerdeki anlam ilgisinin temel

kaynağının aydınlatılması gerekir. Asıl biçim birimlerden gelişen bağlı birimler, dilbilgiselleştiğinde artık mevcut anlamsal ayrıntılarını yitirse de yüklendikleri görevlerde kurdukları ilgileri asıl biçim birim iken taşıdıkları anlamdan/anlamlardan alırlar. *tutum*'da yaşanan anlamsızlaşma ve kategori değişiminin kaynağında var olduğu düşünülen temel anlamların rolü bu sebeple yadsınmaz. Buna rağmen yapısı açık olmasa da *tutum* da *büri* gibi dilbilgiselleşmiş bir birim olarak kendisinden önce gelen sözcüğe bağlandığında yinelemeli adlar yapar. Fakat *tutum*'daki dilbilgiselleşmeyi *büri*'de olduğu gibi tasarlamak şu an için güçtür.

büri ve *tutum* ~ *dutum* Klasik Moğolcada olduğu gibi Çağdaş Moğolcada da kendilerinden önce gelen sözcüğe bağlandıklarında yineleme bilgisini işaretleyerek bir ad durum çekimi için kullanılırlar. *bür* ve *tutam* ile yinelemeli adların yapıldığı Çağdaş Moğolcada *haa saigüi* “her yerde” (хаа сайгуй), *gazar saigüi* “her yerde” (газар сайгуй) gibi kalıplaşmış iki söz öbeği tanıklanır. Yineleme bilgisinin esas olduğu bu iki söz öbeğindeki *haa* “nerede, nereye” anlamlarındayken *gazar* “yer” anlamındadır. *saigüi* ise Türkiye Türkçesinde “her” anlamına karşılık gelen bir sözcüktür ve bu sözcükte yer alan {+güi}'nin olumsuzluk eki olduğu açıktır. Ancak **sai* başka örneklerine rastlanan bir kök değildir. Klasik Moğolcada da tanıklanmamaktadır. Buna rağmen sözcük, ses ve anlam açısından Eski Türkçe *sa-* “saymak” fiili ile ilişkilendirilebilir. Bahsedilen bu iki söz öbeğindeki söz dizimsel yeri ile dil bilgisel görevi de Eski Türkçe *sayu* ile karşılaştırılabilir. Kod kopyalama açısından değerlendirilebilir.

Sonuç olarak yineleme, Moğolcanın tarihî ve çağdaş değişkelerine ait literatürde durum kategorisi tasnifleri içerisinde ele alınmayan bir ad durum çekimidir. Eski Türkçede olduğu gibi, Klasik Moğolcada da müstakil bir ekle değil sözcük türleri arasındaki yeri tartışmalı olan *büri* ve *tutum* ~ *dutum* ile gerçekleştirilir. *büri* ve *tutum* ~ *dutum* söz dizimsel açıdan kendilerinden önce gelen sözcüğe bağlandıkları kullanım şekillerinin tümünde işlevsel açıdan yinelemeli adlar yaparak yineleme durumunu işaretler.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Eski Türkçe *sayu* ile Klasik Moğolca *büri* ve *tutum* ~ *dutum*'un ele alındığı bu çalışmada, söz konusu birimlerin yineleme ilgisi kurarak bir ad durum çekimini işaretlediği gösterilmiştir. Bununla birlikte ilgili yapılar, söz dizimsel ve dil bilgisel eş dizimliliğe uygun olarak bütünlüklü bir şekilde ele alınmıştır. Buna istinaden Eski Türkçe *sayu*'ya mevcut tüm kullanım şekilleri açısından bakıldığında *sayu*'nun (i) sontakı, (ii) sıfat, (iii) zarf türünden bir sözcük olarak kullanıldığı görülür. Söz dizimsel pozisyonu itibarıyla bir sontakı olarak yer aldığı kullanım şekillerinin tümünde de işlevsel açıdan, isim-fiil ve yüklem işaretleyicisi arasında kurduğu bağlantı içinde yineleme bilgisini işaretleyen bir ad durum çekimi için kullanıldığı tanıklanır.

Dil bilgisel bir birim, birden fazla söz dizimsel pozisyonda farklı dil bilgisel işlevlerde kullanılabilir. Ayrıca söz dizimsel pozisyonunu değiştirmeden farklı dil

bilgisel özellikleri işaretleyebilir. Söz konusu pozisyonlara göre de birden fazla dil bilgisel kategoride yer alabilir. Eski Türkçe *sayu* da farklı söz dizimsel pozisyonlarda dil bilgisel olarak sontakı, sıfat ve zarf türünden bir sözcük; sontakı olarak yer aldığı kullanım şekillerinde ise, Türkçede kimi sontakıların ad durumu için kullanılmasına koşut olarak yinelemeli adlar yapan bir ad durum çekimi için kullanılır. Birden fazla dil bilgisel kategoride yer alır. Eski Türkçe *sayu* üzerine yapılan bu değerlendirmelere eş olarak Klasik Moğolcada *büri* ve *tutum ~ dutum*, işlevsel açıdan *sayu*'ya denk birimlerdir. *büri* ve *tutum ~ dutum* da tıpkı *sayu* gibi söz dizimsel açıdan kendilerinden önce gelen sözcüğe bağlandığı kullanım şekillerinin tümünde işlevsel açıdan yinelemeli adlar yaparlar. Ancak *büri* ve özellikle *tutum ~ dutum*'un yapıları Eski Türkçe *sayu* kadar açık olmadığından bu birimlerdeki dilbilgiselleşmeyi *sayu*'da olduğu gibi keskin bir şekilde kurgulamak güçtür. Buna rağmen *büri* ve *tutum ~ dutum*'un da bir sözcük birimin dilbilgiselleşmesi ve söz konusu ise, asıl biçim birim üzerine gelen bağlı birimin/birimlerin kalıplaşması sonucu mevcut işlevleri üzerlerine aldıkları söylenebilir. Tüm bunlardan hareketle Türkçe ve Moğolcada yineleme çekiminin söz dizimsel boyutları gözlemlendiğinde şu sorular akla gelmektedir:

1. Türkçe ve Moğolcada yineleme bilgisinin söz dizimsel pozisyonu yalnızca ad öncül değil kendisinden önce gelen ada bağlanan bir birim ile gerçekleştirilebilir mi?
2. Klasik ve Çağdaş Moğolcada bu denli yaygın kullanım alanına sahip, Eski Türkçede ise *sayu* ile sınırlı olan ve Türkçe değişkelerde birkaç örneği bulunan bu söz dizimsel çekim Moğolcadan Türkçeye kopyalanmış olabilir mi?
3. Diller arası ilişkiler sonucu oluşturulmuş kod kopyalama modelleri dikkate alındığında Eski Türkçe *sayu* ile Klasik Moğolca *büri* ve *tutum ~ dutum* arasında kod kopyalama açısından bir ilişki kurulabilir mi?
4. Eski Türkçe *sayu* ile Klasik Moğolca *büri*, *tutum ~ dutum* arasında kod kopyalama modelleri açısından herhangi bir ilgi kurulamadığı takdirde bu ortak çekim kategorisinin genetik akrabalıktan kaynaklandığı iddia edilebilir mi?

Eski Türkçe *sayu* ile Klasik Moğolca *büri* ve *tutum ~ dutum*'un yineleme bilgisini işaretleyerek bir ad durum çekimi için kullanıldığı bu çalışmada gösterilmiş olsa da her iki dilde ortak olan söz konusu çekimin kaynağı için yukarıdaki soruların cevaplandırılması gerekir. *sayu* ile *büri* ve *tutum ~ dutum* arasında genel kopya açısından bir ilgi söz konusu olmadığından Klasik Moğolcadaki bu birimler kökensel açıdan bir izaha kavuşturulmalı ve yapısal açıdan *sayu* kadar açık hâle getirilmelidir. Buna dayanarak her iki dilde gözlemlenen bu ortak çekimin seçilmiş kopya olup olamayacağı ortaya konur. Bu birimler arasında seçilmiş kopya açısından da bir ilgi kurulamadığı takdirde söz konusu çekimin genetik akrabalıktan kaynaklanıp kaynaklanmadığı aydınlatılabilir. Söz dizimsel açıdan benzer pozisyonlarda yer alıp birçok dilde karşılığı olmayan ve benzer kategorileri işaretleyen bu birimler dil akrabalığı açısından ele alınabilir.

Bu çalışmada Eski Türkçe ve Klasik Moğolcada tespit edilen ortak bir ad durum çekiminin varlığı gösterilmiş; ilgili birimlerin yinelemeli adlar yaptığı konusundaki tespitler diğer dil bilgisel görevlerinin de verilmesiyle birlikte daha

açık hâle getirilmiştir. Eski Türkçede *sayu*'nun, Klasik Moğolcada *büri* ve *tutum* ~ *dutum*'un kendilerine atfedilen çeşitli görevlerde esasında yinelemeli adlar yaptığı her iki dilin söz dizimsel ve dil bilgisel eş dizimliliğine uygun bir şekilde belirlenmiştir. Ancak söz konusu bu ortak ad durum çekiminin kaynağının aydınlatılması mümkün olmamıştır.

4. Kısaltmalar ve İşaretler

Alm.	Almanca	Mo.	Moğolca
B	batı (yüzü)	Mong.	Mongolian
Baş.	Başkurtça	Mongr.	Mongor
bk.	bakınız	Ord.	Ordos
Bur.	Buryat	ör.	örneğin
Çuv.	Çuvaşça	PM	Proto-Moğolca
G	güney (yüzü)	PMong.	Proto-Mongolian
Halh.	Halha Moğolcası	Rus.	Ruşça
İng.	İngilizce	S-Yugh.	Shira-Yughur
Jpn.	Japanese	T	Tonyukuk Yazıtı
KM	Klasik Moğolca	TTü.	Türkiye Türkçesi
Kalm.	Kalmuck	Turk.	Turkic
Kırg.	Kırgızca	WMong.	Written Mongolian
Kh.	Khalkha	vb.	ve benzerleri
Kor.	Korean	vd.	ve diğerleri
KT	Kül Tigin Yazıtı	Yak.	Yakutça
MMong	Middle Mongolian		
BELD	Belirtme Durum Biçim Birimi	İLD	İlgi Durum Biçim Birimi
BGZ	Bitmiş Geçmiş Zaman	İS	İstek Biçim Birimi
BİL	Bildirme Biçim Birimi	İYE	İyelik Biçim Birimi
BİR	Birliktelik Durum Biçim Birimi	KOP	Kopula
BULD	Bulunma Durum Biçim Birimi	NF	Nomen-Futuri
Ç1K	Çokluk 1. Kişi [Biçim Birimi]	OLM	Olumsuzluk
Ç2K	Çokluk 2. Kişi [Biçim Birimi]	PEK	Pekiştirme
ÇIKD	Çıkma Durum Biçim Birimi	SF	Sıfat-Fiil Biçim Birimi
ÇOK	Çokluk Biçim Birimi	ŞART	Şart Biçim Birimi
DOL	Dolaylı Anlatım	T2K	Teklik 2. Kişi [Biçim Birimi]
EM	Emir Biçim Birimi	T3K	Teklik 3. Kişi [Biçim Birimi]
EŞ	Eşitlik Biçim Birimi	YD	Yönelme Durum Biçim Birimi
GZ	Geniş Zaman Biçim Birimi	YİND	Yineleme Durum Birimi
GELZ	Gelecek Zaman Biçim Birimi	YÜ	Yardımcı Ünlü / Ünsüz
İF	İsim-Fiil Biçim Birimi	ZF	Zarf-Fiil
[]	Alıntıların orijinal biçimini gösterir.		
{ }	Üst biçim birimlerin gösterilmesinde kullanılır.		
-	Fiillere gelen eklerin önünde kullanılır.		
+	Adlara gelen eklerin önünde kullanılır.		
~	Varyantları gösterir.		
>	-a gider.		
<	-dan gelir.		

5. Kaynakça

AbhiShō → SHŌGAITO, Masahiro (2008). *Uigurubun abidarumaronsho-no bunkengakutekikenkyū* [Uighur Abhidharma Texts: A Philological Study]. Kyōto: Nakanishi.

- AĞCA, Ferruh (2007). “Eski Türkçede {-A/-I/-(y)U} Ünlü Zarf-Fiil Eklerinin Farklı Bir İşlevi Üzerine”. *Türkbilig*, 13: 3-17.
- AĞCA, Ferruh (2022). “Eski Uygurcada Zaman Adlarında Süreklileşme”. *Dil Araştırmaları*, 16 (30): 1-19.
- AQ → POPPE, Nicholas (1967). *The Twelve Deeds of Buddha, a Mongolian Version of the Lalitavistara. Mongolian Text, Notes, and English Translation*. [AF 23]. Wiesbaden: Harrassowitz.
- AYAZLI, Özlem (2019). “Altun Yaruk Sudur’da Çekim Edatları”. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 1 (1): 39-72.
- AYDIN, Erhan (2015). *Orhon Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- BUCK, Frederick H. (1955). *Comparative Study of Postpositions in Mongolian Dialects and the Written Language*. [Harvard-Yenching Institute Studies XII]. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- CAN, Meltem (2019). *Dilbilgiselleşme ve Eski Uygurca Edatlar*. Ankara: TKAE Yayınları.
- CLAUSON, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- DIK, Simon C. (1968). *Coordination: Its Implications for the Theory of General Linguistics*. Amsterdam: North-Holland Publishing Co.
- DURMUŞ, Oğuzhan (2009). *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*. Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EDAL → STAROSTIN, Sergei A.; DYBO, Anna; MUDRAK, Oleg eds. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. [Handbook of Oriental Studies/Handbuch der Orientalistik, Section Eight: Central Asia, 83]. 3 Cilt, Leiden-Boston: Brill.
- ERASLAN, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERDAL, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*. [Handbook of Oriental Studies/Handbuch der Orientalistik, Section Eight: Central Asia, vol. 3]. Leiden-Boston: Brill.
- ERSOY, Feyzi (2018). *Çağdaş Moğolca El Kitabı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ERSOY, Feyzi (2020). *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça*. Ankara: TDK Yayınları.
- ETŞ → ARAT, Reşid Rahmeti (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TTK Yayınları.
- GABAIN, Annemarie von (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- GÜZEL, Sinan (2012). *İlpek Mikulayı'nın “Tıvatı Kun” Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler)*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜZEL, Sinan (2023). “Çuvaşça {+(ç)çen} Sınırlama Biçim Biriminde Yeni İşlev Kazanımı”. *Zeki Kaymaz Armağanı* [Ed. İbrahim Şahin-Caner Kerimoğlu-Ekrem Ayan]. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- HAENISCH, Erich (1939). *Wörterbuch zu Manğol un niuca tobca'an (Yuan-Ch'ao Pi-Shi): Geheime Geschichte der Mongolen*. Leipzig: Harrassowitz.
- HALLIDAY, Michael A.K. (2004). *An Introduction to Functional Grammar* (3rd Edition). London: Hodder Arnold.
- Heilk II → [ARAT], Gabdulaşid Rachmati (1932). *Zur Heilkunde der Uiguren II*, SPAW, Phil: Hist. Klasse 1932, XXII, Berlin. 401-448. -3 levha ile.
- Huast → ÖZBAY, Betül (2019). *Huastuanıft, Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. Ankara: TDK Yayınları.
- JANKOWSKI, Henryk (1994). “The Idea of Individualization and Generalization in Turkic Languages”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 47 (1/2): 113-127.
- JOHANSON, Lars (2018). *Türk Dillerinde Yapısal Etkenler* (Çev. Nurettin Demir). Ankara: TDK Yayınları.
- KARA, György (2000). *The Mongol and Manchu Manuscripts and Blockprints in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*. [Bibliotheca Orientalis Hungarica 47]. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- KARA, György (2009). *Dictionary of Sonom Gara's Erdeni-yin Sang a Middle Mongol Version of the Tibetan Sa skya Legs bshad. Mongol-English-Tibetan*. [Brill's Inner Asian Library, vol. 23]. Leiden-Boston: Brill.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009). "Edat Üzerine Düşünceler". *Gazi Türkiyat*, 1 (5): 157-169.
- KARAAĞAÇ, Günay (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- KARTALIOĞLU, Yavuz (2010). *Çağdaş Moğolcanın Grameri*. Ankara: TKAE Yayınları.
- KB → ARAT, Reşid Rahmeti (2007). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- KP → HAMILTON, James R. (2022). *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikayesi* (Çev. İsmet Birkan, Ece Korkut). Ankara: TDK Yayınları.
- Kuanşi → TEKİN, Şinasi (1993). *Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlah)*. Ankara: TDK Yayınları.
- KULLMANN Rita; TSERENPIL, Dandii-Yadam (2008). *Mongolian Grammar*. Ulaanbaatar.
- KUTEVA, Tania vd. (2019). *World Lexicon of Grammaticalization* (2nd Edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- LESSING, Ferdinand D. (1960). *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley: University of California Press.
- LI, Yong Söng (1997). "Kutadgu Bilig'de Gözden Kaçan İki Sontakı: körü ve sayu Üzerine". *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7: 233-260.
- MNT → RACHEWILTZ, Igor (1972). *Index to the Secret History of Mongols*. [Uralic and Altaic Series, vol. 121]. Bloomington: Indiana University Publications.
- ÖNER, Mustafa (1999). "Türkçede Edatlı (Sentaktik) Çekim". *Türk Dili*, 565: 10-18.
- Phags-pa Script → DOMII, Tumurtogoo (2010). *Mongolian Monuments in 'Phags-pa Script Introduction, Transliteration, Transcription and Bibliography*. [Language and Linguistics Monograph Series 42]. Taipei: Institute of Linguistics, Academia Sinica.
- RİNÇİNE, A.R. (1947). *Kratkiy mongol'sko-russkiy slovar'*. *Mongol-oros товч тол'биçig. Mongyol oros tobçi / Краткий монгольско-русский словарь. Монгол-орос товч толь. Mongyol oros tobçi toli*. Moskva: Ogiz.
- SANJEEV, Garma D.; ORLOVSKAYA, Mariya N.; ŞEVERNINA, Zoya V. (2015). *Etimologicheskii slovar' mongol'skih yazikov tom I / Этимологический словарь монгольских языков Том I*, Moskva: IOS RAS.
- Sub → LIGETI, Louis (1973). *Trésor des sentences. Subhāṣitaratnanidhi de Sa-skya Paṇḍita*. Traduction de Sonom Gara. [Monumenta Linguae Mongolicae Collecta, vol. IV]. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SUK → YAMADA, Nobuo (1993). *Sammlung uigurischer Kontrakte*. Hrsg. von Juten Oda, Peter Zieme, Hiroshi Umera, Takao Moriyasu. Osaka.
- ŞİRİN, Hatice (2015). *Kül Tigin Yazıtı Notlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- TEKİN, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- TSEVEL, Ya. (1966). *Mongol Helnii Tovç Tailbar Toli / Монгол Хэлний Товч Тайлбар Толь*. Ulaanbaatar: Ulsın Hevleliin Hereg Erhleh Horoo.
- TSINTSIUS, Vera I. (1975). *Sravnitel'nyy slovar' tunguso-man'çjurskiy yazikov. Materialı k etimologičeskomu slovaryu tom I. / Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков. Материалы к этимологическому словарю том I*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR Institut Yazikoznaniya.
- Uighur-Mongolian Script → DOMII, Tumurtogoo (2006). *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI. Centruies) Introduction, Transcription and Bibliography*. [Language and Linguistics Monograph Series A-11]. Taipei: Institute of Linguistics, Academia Sinica.
- VARDAR, Berke (2007). *Açıklamalı Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Çevrimiçi Kaynaklar**
- e-GTS = Türk Dil Kurumu (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2023).
- e-Mongoltoli = *Mongol Helnii İh Tailbar Toli / Монгол Хэлний Их Тайлбар Толь* (2023). <https://mongoltoli.mn/> (Erişim Tarihi: 07.07.2023).